

DESCOPERIRI ENEOLITICE PE VALEA CRIȘULUI ALB

(Ținutul Zărandului)

FLORIAN DUDAȘ

Descoperirile arheologice făcute în ultimul timp în vestul și nord-vestul României prezintă o importanță din ce în ce mai mare pentru cunoașterea istoriei vechi a acestei regiuni. Dintre acestea, numeroase așezări aparținând perioadei de trecere de la neolitic la epoca bronzului au fost identificate în bazinele celor trei Crișuri, cu precădere pe cursul mijlociu și superior al acestor văi și a afluenților lor pînă spre culmile Munților Apuseni.

În cele ce urmează încercăm să aducem o modestă contribuție cu privire la identificarea și cunoașterea unor așezări eneolitice pe valea Crișului Alb (Ținutul Zărandului) cît și pentru a deschide o mai largă perspectivă viitoarelor cercetări arheologice în acest ținut (Fig. 1), încredințați fiind că rezultatele acestor periegeze vor suscita atenția cercetătorilor din acest domeniu în vederea elucidării unor probleme importante ale arheologiei vestului Transilvaniei.

1. **Țebea** (or. Brad, jud. Hunedoara). În anul 1954 au fost descoperite în hotarul muntos al satului, pe „Dealul Ruști”, vestigiile unei așezări aparținând culturii Coțofeni. În urma sondajelor întreprinse a rezultat un bogat inventar ceramic, variat ornamentat (fiind reprezentat atît tipul Furchenstich cît și Linsenkeramic), topoare de piatră, fusaiole, percutoare și o roată de car-miniatură — material arheologic studiat și publicat de N. Harțuche¹ care-l încadrează cronologic intern fazei a treia a culturii Coțofeni.

2. **Ribicioara** (com. Ribîța, jud. Hunedoara). În vara anului 1972, cu prilejul unor periegeze de teren întreprinse în hotarul muntos al satului, la 3 km spre nord, pe locul „La Cărmizi”, au fost descoperite

¹ N. Harțuche, *Cercetări arheologice la Brad*, în *Acta MN*, VI, 1969, p. 439—449.

de noi o serie de fragmente ceramice aparţinînd neoliticului final şi probabil începutului epocii bronzului. Din cauza dimensiunilor mici şi corodării, o încadrare tipologică a materialului ceramic cules este imposibilă. În schimb, se pot face unele precizări de natură stilistică. Mai multe fragmente ceramice de culoare brună-castanie aparţin unor vase cu buza evazată şi marginea îngroşată pe partea exterioară (Pl. I/1), iar pe alte exemplare se află, sub buză, proeminente-apucători de formă semicirculară alungită, de la a căror bază pornesc în jos două briuri mici simple ori crestate (Pl. I/2—5). Buza unor vase, îngroşată la exterior, este ornamentată cu impresiuni drepte sau uşor înclinate, dispuse orizontal, de la care pornesc linii incizate (Besenstrich) oblice, verticale, paralele, unele formînd unghiuri sau zig-zaguri (Pl. I/6—10). Un fragment de culoare cenuşie închisă aparţinînd unei ceşcuţe, prezintă chiar sub toartă un şir de impresiuni drepte, dispuse orizontal (Pl. I/11).

Cu toate că ceramică ornamentată în tehnica „împunsăturilor succesive” (dată fiind, credem, cercetarea restrînsă) deocamdată nu s-a aflat, pe baza similitudinilor (dacă recurgem la analogii ce le găsim în aşezări contemporane situate geografic cît mai aproape) ce materialul descris îl prezintă cu unele piese de inventar ale aşezării de la Ţebea², încadrăm materialul descoperit la Ribicioara într-o etapă evoluată, tîrzie, a culturii Coţofeni.

3. **Baia de Criş** (jud. Hunedoara). În secolul trecut în hotarul localităţii s-a descoperit un bogat şi variat material arheologic (preponderent ceramic, fragmentar) atribuit culturii Coţofeni³.

4. **Buceava-Şoimuş** (com. Brazii, jud. Arad). Spre sud de Gurahonţ, în Munţii Zărandului, la confluenţa văii Mădrigeştiului cu valea Şoimuşului, se află un pînten de deal denumit de localnici „Cetăţeauna”, înconjurat din trei părţi de abrupturi, singura cale de acces reprezentînd-o o mică înşeuare acoperită cu păşune. Pe acest loc, în anul 1971, cu prilejul unor deşteleniri au fost adunate de elevi o serie de fragmente ceramice, unele dintre ele fiind ornamentate prin împunsături succesive. Cunoaşterea locului este sumară⁴. În secolul trecut, la o carieră din apropiere a fost descoperit un topor de piatră⁵.

5. **Sebiş** (jud. Arad). În extremitatea nordică a oraşului, nu departe de „Strîmtură”, pe panta estică a dealului „Pleşa” şi locul de unde locuitorii scot pămînt pentru făcut cărămidă, în toamna anului 1973 au fost găsite la o adîncime de circa 0,60 m urme de arsură, chirpic, cărbune, fragmente ceramice, numeroase aşchii reziduale şi mai multe unelte de silex şi obsidiană.

² *Idem, ibidem*, pl. I—IV.

³ I. Andriţoiu, în *Sargeţia*, VIII, p. 43. Nu-i exclus ca materialul să provină din aşezarea de la Ţebea, situată în apropiere.

⁴ Inform. prof. Ioan Filip, Lic. din Gurahonţ (jud. Arad).

⁵ S. Márki, *Aradvármegye története* (Istoria comitatului Arad), II, Arad, 1895, p. 13.

Din materialul salvat de noi notăm: un fragment de cană, de culoare brună gălbuie, cu buza evazată și îngroșată spre interior, sub care se află un brîu reliefat simplu, dispus orizontal (Pl. I/12) alte trei fragmente ornamentate chiar sub buză cu proeminente: una este semicirculară, o alta, dreptunghiulară, prezintă la bază striuri verticale (Pl. I/13), iar a treia înfățișează un tip cu totul obișnuit în ținutul culturii Coțofeni (Pl. I/14). Un mic fragment al unui alt vas prezintă chiar sub buză un brîu alveolar aplicat (Pl. I/15), iar pe două cioburi se observă un motiv decorativ în rețea (Pl. I/16—17).

Alături de un bulgăre de ocru, mai multe virfuri de săgeți și un răzuitor de silex, pe acest loc a mai fost găsit de noi un topor de piatră perforat, ce înfățișează un tip nemaiîntlnit în ținut (Pl. I/18 a, b, c, d), dar cu o largă răspîndire în neoliticul tîrziu (mai cu seamă în aria ceramicii ornamentată cu șnur) în Europa centrală, sud-estică și în Balcani⁶. Prezintă dimensiuni potrivite (15 cm lungime, 3,5 cm lățime), în profil apare ușor curbat înspre interior, în preajma găurii de înmănușare relevă o îngroșare vizibilă, tăișul este drept cu muchie semicirculară, iar capătul opus plat are un profil circular — caracteristici ce însumă tot atîtea calități ale unui veritabil (pentru acele vremuri eneolitice) baltag sau topor de luptă.

6. **Clit** (com. Hășmaș, jud. Arad). Pe platoul pintenului de deal „Gurețul Negrilor” din Munții Codrului, cu prilejul descoperirii și cercetării arheologice a cetății dacice, au rezultat o serie de fragmente caracteristice culturii Coțofeni, ornamentate cu incizii, linte și împunșături succesive. Au fost identificate printre ele și cîteva fragmente lucrate într-o manieră Vučedol. Toate aceste urme par a semna la sfîrșitul neoliticului pe „gurețul” de la Clit existența unui restrîns sălaș păstoresc sezonier⁷.

7. **Cuied** (com. Buteni, jud. Arad). În anul 1972, cu prilejul cercetării așezării neolitice aparținînd culturii Tisa (varianta sudică-aspectul Vărșand) identificată în perimetrul satului⁸, la un kilometru spre vest de localitate, pe partea dreaptă a drumului comunal spre Iercoșeni, pe locul denumit „Dulău”, în urma desțelenirii unui teren, plugul a scos la suprafață urme de locuire preistorică constînd din fragmente ceramice, unelte din piatră, chirpic, resturi menajere și trei figurine de lut ars.

Dintre fragmentele ceramice adunate de la suprafața a terenului, amintim: buza unui vas, pare-se castron, ornamentată printr-un brîu

⁶ M. Roska, *Az ősrégészet kézikönyve*, II, Cluj, 1927, p. 133, fig. 65/7. Prezintă o piesă de tip identic.

⁷ S. Dumitrașcu, *Cetățuia dacică de la Clit*, în *Lucrări Științifice* (în continuare: L.S.), Seria B, 1970, Oradea, p. 147 sq.

⁸ Fl. Dudaș, *Repertoriul arheologic al Țării Zărandului în lumina ultimelor descoperiri*, în *Revista Muzeelor*, VII, 4, 1970, p. 358. Recent, N. Ardeleanu, profesor în localitate, a descoperit în perimetrul acestei așezări o cupă de lut cu picior, de culoare roșie.

crestat (Pl. I/22, 23); alte două buze de vas de dimensiuni mai mici prezentînd cîte o proeminență dreptunghiulară; toarte, unele de factură badeniană (Pl. I/23, 24); fragmente prezentînd buza crestată (Pl. I/25, Pl. II/1) sub care se desfășoară un ornament de linii incizate (Besenstrich) sau striuri accentuate (Pl. II/2—4) ce compun rețele, nu întotdeauna îngrijit reliefate. Un fragment de ceașcă, apropiată ca tip ceștilor din aria culturii Baden-Pécel⁹), ce prezenta toarta suprainălțată, este ornamentat în întregime prin benzi de linii paralele și în zig-zag (Pl. II/5).

Unele analogii pentru ceramica de la Cuied — „Dulău” întîlnim în inventarul mai multor așezări eneolitice din Transilvania, inclusiv în aria culturii Coțofeni, cum este de pildă așezarea mai apropiată geografic de la Giriș — „Rituri”, de lângă Oradea, din valea Crișului Repede, încadrată „primei faze a culturii Coțofeni cu incizii, dar fără împunsături succesive”¹⁰.

Cum în cadrul acestei așezări destul de restrînsă, pare-se de scurtă durată, urme care să asigure în mod cert pe acest loc vestigii ale vreunei alte culturi nu s-au găsit, putem admite că cele trei figurine de lut ars (două sînt zoomorfe, iar a treia antropomorfă) aparțin aceleiași așezări, răstimp și culturi eneolitice. Figurinele zoomorfe (Pl. II/6, 8) sînt modelate din lut amestecat cu nisip fin, au o culoare neuniformă ce variază de la galben la brun-cafeniu și reprezintă plastic bovine cu bărbia pronunțată, gît scurt, gros și corp robust, probabil tauri. Figurina antropomorfă feminină (Pl. II/7) este confecționată dintr-o pastă identică. Corpul a fost modelat în formă de coloană (înălțime 9 cm, diametrul 2,8 cm), piesa avea gîtul lung și subțire, capul lipsește, membrele n-au fost reliefate, iar ombilicul și sinii sînt modelați în formă conică. Picioarele de asemeni n-au fost redată, extremitatea inferioară plată dezvoltîndu-se că piesa era așezară probabil pe un altăraș din lut sau piatră.

Ornamentația figurinei este sumară: două linii orizontale paralele redau schematic — brîul — sub care, pe spate, sînt incizate mai multe linii în zig-zag. Figurinele provenite din așezarea de la Cuied — „Dulău” sînt cele dintîi reprezentări plastice de lut ars (cunoscute), aparținînd perioadei de trecere de la neolitic la epoca bronzului, descoperite în Crișana¹¹.

8. Șilindia — „Satul Mic” (jud. Arad). Pe locul descoperirii impresionantului tezaur monetar dacic, în toamna anului 1968, cu pri-

⁹ Nándor Kalicz, *Die Pécel (Badener) Kultur und Anatolien*, în *Studia Archaeologica*, II, Budapesta, 1963, p. 60 sq.

¹⁰ S. Dumitrașcu, *Așezarea Coțofeni de la Giriș — „Rituri”* în *L.Ș.*, II, Oradea, 1968, p. 257—264.

¹¹ Pentru alte vestigii aparținînd reprezentării plasticii de lut ars din vestul României, vezi S. Dumitrașcu, *Figurine „preistorice” descoperite în Crișana*, în *In Memoriam Constantin Daicoviciu*, Cluj, 1974, p. 129—136.

lejul unor periegheze de teren la care am participat alături de arheologul S. Dumitrașcu, au fost descoperite urme ceramice prezentînd o ornamentație specifică culturii Coțofeni¹². Cunoașterea așezării este sumară.

9. **Desna** (jud. Arad). Pe locul „La Vii”, situat la circa 1 km spre nord-vest de ruinele cetății medievale, Cornel Balici, profesor în localitate, a găsit un topor de piatră păstrat fragmentar, apropiat ca tip celui descoperit de noi la Sebiș (Pl. II/9) Cu prilejul unor periegheze întreprinde în acest loc au fost adunate din albia unui torent de versant fragmente de vase care prin ornamentația ce o prezintă par a se-nscrie în categoriile binecunoscute ale culturii Coțofeni (Pl. II/10—18). Atrag atenția între ele: două mici cioburi ornamentate prin împunsături succesive și buza unui vas a cărei creștături de asemeni au fost reliefate prin împunsături succesive (Pl. II/19—21). Nu-i exclus ca toporul din cupru descoperit în localitate în secolul trecut¹³ să provină tot din acest loc.

10. **Moneasa** (jud. Arad). În peștera „Hoanca Coului” și împrejurimi s-au descoperit în secolul trecut vase și fragmente ale unor vase cu buza oblică și toarta supraîncălzită, ornamentate specific, încadrate astăzi culturii Coțofeni¹⁴.

11. **Șiria** (jud. Arad). În extremitatea vestică a Zărandului, la poalele dealului pe care se înalță ruinele cetății medievale, în apropierea conacului Bohus, în șanțurile destinate fundației unei clădiri au fost găsite mai multe fragmente de vase ceramice lucrate cu mîna dintr-o pastă conținînd mult microprundiș¹⁵. În grădinile din apropiere a fost găsit un topor de piatră.

Tot în hotarul localității a mai fost descoperit în secolul trecut un topor de cupru¹⁶.

12. **Susani** (com. Ignești, jud. Arad). În primăvara anului 1970, cu prilejul unor cercetări arheologice de teren în hotarul muntos, împădurit, al localității au fost identificate urmele unei alte așezări aparținînd culturii Coțofeni, situată pe locul „La Rîpi”. Panta dealului este abruptă, puternic erodată și acoperită în cea mai mare parte de o recentă plantație de brazi. Urmele arheologice, predominant ceramice, ne-au fost dezvăluite cu prilejul defrișărilor desfășurate în acest sector de versant, tot atunci aflîndu-se în valea pîrîului din apropiere un topor din piatră. Versantul despădurit a favorizat formarea mai multor torenți a căror activitate a înlăturat în mai multe locuri stratul

¹² Fl. Dudaș, *Repert. cit.*, p. 358.

¹³ S. Márki, *op. cit.*, I, Arad, 1893, p. 60.

¹⁴ I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în *B. der R.-G. Kommission (BERRGK)*, 22, 1933, p. 18.

¹⁵ Inform. prof. Ioan Chiriliuc, Șiria. Materialul ceramic se păstrează la școala din localitate.

¹⁶ E. Comșa, *Über das neolithikum in WestRumänien*, în *Acta Antiquae et Archaeologica*, XIV, Szeged, 1971, p. 41 sq.

arheologic în general subțire, variind între 15—20 cm, fapt datorat cu precădere, credem, pantei abrupte.

Cu prilejul periegezelor întreprinse de-a lungul torenților recent formați și-n urma executării unui sondaj în sectorul pantei „La Rîpi”, a rezultat o cantitate deosebită de fragmente de vase ceramice, obiecte din piatră, os și lut, și mai multe bucăți de chiripic purtând impresiunile nuielilor.

Ceramica. În privința calității pastei deosebim fragmente ceramice de aspect și compoziție a) comună și b) fină. Pasta ceramicii comune, aflată într-un procent redus, conține degresant cantități reduse de nisip și pietricele care-au determinat obținerea unor vase de calitate îndoielnică, aspre la pipăit, nelustruite și, de cele mai multe ori, lipsite de stratul de slip. Culoarea ceramicii diferă între cărămizie și brună-castanie. Ceramica fină, predominantă cantitativ, este lucrată dintr-o pastă bună. Pereții vaselor erau subțiri și acoperiți printr-un strat de slip.

Forme. Cu excepția unei cești mici, păstrată fragmentar, alte vase întregibile nu s-au găsit. Starea fragmentară diferențiată ne permite să deosebim totuși, tipologic, mai multe forme principale: 1) vase scunde cu corpul bombat și buza răsfrintă și îngroșată în afară; 2) căni cu buza oblică și toarta supraîncălțată; 3) vase de aspect bitronconic rotunjit, cu gît zvelt și buza evazată, cu marginea îngroșată în afară. Mai deosebim fragmente ale unor mici străchini, boluri, vase pentru provizii ș.a.

În cadrul materialului cercetat deosebim fragmente cu buza îngroșată pe ambele părți (Pl. III/1). Fundul mai multor vase este plat (Pl. III/2). Au fost găsite două fragmente ale unui vas strecurător (Pl. III/3). Fragmente ale altor vase, cu profil obișnuit și buza evazată, prezintă sub aceasta sau în punctul de maximă rotunjire torți tubulare sau late (Pl. III/4, 5).

Ornamentarea. O bună parte a inventarului ceramic al acestei așezări îl constituie stilistic fragmentele incizate prin șiruri de alveole, linii, ciupituri, incizii dezordonate ori briulețe alveolare. Se constată o proporție egală între ornamentul reliefat și cel incizat. Fragmentele vaselor mari sînt ornamentate prin brii reliefate simple sau crestate, dispuse pe umăr sau sub buză (Pl. III/6, 7). Alte fragmente prezintă, cu precădere sub buză, proeminențe-apucători dreptunghiulare sau semicirculare, unele chiar alveolate, de la baza cărora pornesc spre pîntecul vaselor două sau chiar trei brii simple ori crestate, împreunate terminal printr-un briu orizontal (Pl. III/8—13). Tot astfel, fragmentele aparținînd unor castroane, prezentînd torți tubulare ori mici urechiușe, sînt ornamentate prin brii scurte, dispuse vertical (Pl. III/14).

Ornamentul incizat îl întîlnim atît singur cît și-mpreună cu alte elemente stilistice. Buza vaselor, cu precădere, este ornamentată printr-o succesiune de unul sau două șiruri orizontale paralele de impre-

siuni oblice sau drepte, prelungite vertical spre umăr prin linii incizate oblice sau sub formă de benzi hașurate în unghi sau zig-zag (Pl. III/15—20; Pl. IV/1—3) — caracteristici stilistice cu vizibile identități în inventarul majorității celorlalte așezări de acest tip descoperite în Transilvania¹⁷. Sub buza altor vase sînt dispuse orizontal șiruri de linii simetric împreunate în motivul „ramurei de brad” (Pl. IV/4, 5). Pe fragmentele altor vase întîlnim șiruri de impresiuni dispuse orizontal, pe unul și chiar două sau trei rînduri paralele, pe buză, sub buză cît și pe corpul bombat al vaselor, pe umăr (Pl. IV/6, 7).

Un alt element oramantal caracteristic așezării îl constituie ceramica aparținînd tipului stilistic „Furchenstich” dintre a cărui motive ornamentale, obținute prin împunsături, amintim: benzile oblice sau în zig-zag, acel motiv al „ramurei de brad”, cel în formă de triunghi, etc. (Pl. IV/8, 9), uneori chiar combinate cu hașuri sau romburi, asemeni stilisticii unor vase ale culturii Turdaș.

Nu numai corpul vaselor ci chiar și torțile bandate sînt frecvent ornamentale pe latura exterioară prin realizarea unei benzi alcătuită din linii paralele cu împunsături. Alături de tipul stilistic al benzilor de linii din împunsături succesive au fost descoperite — e drept — puține, fragmente ale unor vase (dintr-o pastă și prezentînd o culoare identică), caracteristice tipului Linsenkeramic, ornamentate cu pastile de lut de forma unor boabe de linte aplatizate, aplicate, cu precădere în grup, pe și sub buza ori umărul vaselor (Pl. IV/10, 11).

Obiecte de lut și piatră. Dintre piesele de lut ars amintim: două fusaiole (Pl. IV/13, 14) și o greutate de lut (Pl. IV/12). În rîpile create de torenți au fost observate urmele a două locuințe construite din pari și nulele acoperite cu chirpic, iar în preajma lor resturi ceramice, menajere, multă cenușă și cărbuni. Inventarul litic aflat îl compun: un topor prezentînd gaură de înmănușare, numeroase așchii de silex, un percutor și mai multe obiecte de piatră prezentînd vizibile șanțuiri rezultate-n urma șlefuirii intense. Alăturat acestui material litic amintim un vîrf de lance obținut prin cioplirea unui bulgăre de minereu de fier de proveniență locală (Pl. IV/15)¹⁸.

Bazîndu-ne pe descrierea materialului arheologic, în special a ceramicii, încadrăm așezarea identificată la Susani culturii Coțofeni. Inventarului ceramic prezentat elementele stilistice imprimă cronologic caracteristici evolutive deosebite ce le dezvăluie însăși prezența, alături de ceramica incizată, a fragmentelor de vase ornamentate prin împunsături succesive și boabe de linte. Greutatea de lut, prîsnelele, așchiile de silex, percutoarele și topoarele de piatră, aflate-n așezare,

¹⁷ Pentru o sinteză asupra acestei culturi, vezi: S. Dumitrașcu, *Note asupra culturii Coțofeni*, în *L.S.*, I, Oradea, 1967, p. 79—98.

¹⁸ Existența unor asemenea zăcămintе în acest sector al Munților Codrului o confirmă și lista publicată de M. Rusu, în *In memoriam Constantini Diacoviciu cit.*, p. 358.

constituie desigur elemente de inventar ce nu diferă mult de cele ale așezărilor neolitice anterioare, descoperite în Zărand¹⁹.

Dintre obiectele de piatră, excepție face, totuși, vârful de lance din fier nativ ce trebuie considerat element nou, propriu acestei culturi încadrată unei epoci zbuciumate și uneori războinice²⁰.

Toate aceste fapte documentează pe înălțimile versantului vestic al Munților Codrului-Moma, la Susani, urmele unei așezări încadrată cronologic intern fazei a treia a culturii Coțofeni, caracteristică sfârșitului perioadei de tranziție și începutului epocii bronzului, ce se înscrie în seria așezărilor ce atestă o cultură deplin formată, situate pe înălțimi, cum sînt în Transilvania cele de la Boarta²¹, Cîlnic²², Măgura Căpușului²³ și altele.

*

Concluziile generale ce se pot desprinde din succinta prezentare a acestor așezări și vestigii arheologice denotă cu destulă certitudine că în bazinul Crișului Alb există mai multe puncte de interes arheologic.

Marea majoritate a vestigiilor eneolitice prezentate aparțin culturii Coțofeni (cca 1900—1700 î.e.n.) și, în cadrul acesteia primei (*Cuied, Șilindia*), dar mai ales celei de-a treia faze de dezvoltare a acestei culturi (*Tebea, Ribicioara, Buceava, Sebiș, Clit, Desna, Moneasa, Susani*), atribuire ce o facem bazîndu-ne pe similitudinile materialului preponderent ceramic identificat cu cel al așezărilor de acest tip cunoscute atît în Transilvania cît și în Banat și Crișana.

Topografic, așezările eneolitice din bazinul văii Crișului Alb sînt situate, de regulă, pe vîrfuri și boturi de deal, în locuri înalte, împădurite, greu accesibile, cu aspect de „cetăți” naturale, constituind²⁴, într-adevăr, și în aceste părți cea mai impresionantă urcare spre înălțimi, ca număr și cutezanță, a unor grupări umane pînă în vremurile dacice²⁵.

Luînd în considerare faptul că dintre cele 12 așezări identificate în Zărand doar două sînt așezate la un nivel mai coborît, s-ar putea conchide că, datorită unor împrejurări încă neîndeajuns de bine cu-

¹⁹ Fl. Dudaș, *Reperit cit.*, 357—358.

²⁰ S. Dumitrașcu, *op. cit.*, p. 82—83.

²¹ S. Dumitrașcu — G. Togan, *Săpăturile arheologice de la Boarta (jud. Sibiu)*, în *Acta MN*, VIII, 1971, p. 423—436.

²² F. Roth, *Das nordische Steinzeitdorf von Kelling. Ausgrabungen des Forschungsinstituts der Kelling im Gebiet Bergland*, în *Deutsche Forschung im Südosten*, 2, 1942, Sibiu, p. 199 sqq.

²³ S. Dumitrașcu, *Așezarea Coțofeni — „Măgura Căpușului”*, în *St. Com.*, 13, 1967, Sibiu, p. 157—161.

²⁴ *Idem*, *Note asupra culturii... cit.*, p. 90.

²⁵ Stratigrafic, stratul lor de cultură nu suprapune vestigii aparținînd unor culturi preistorice anterioare.

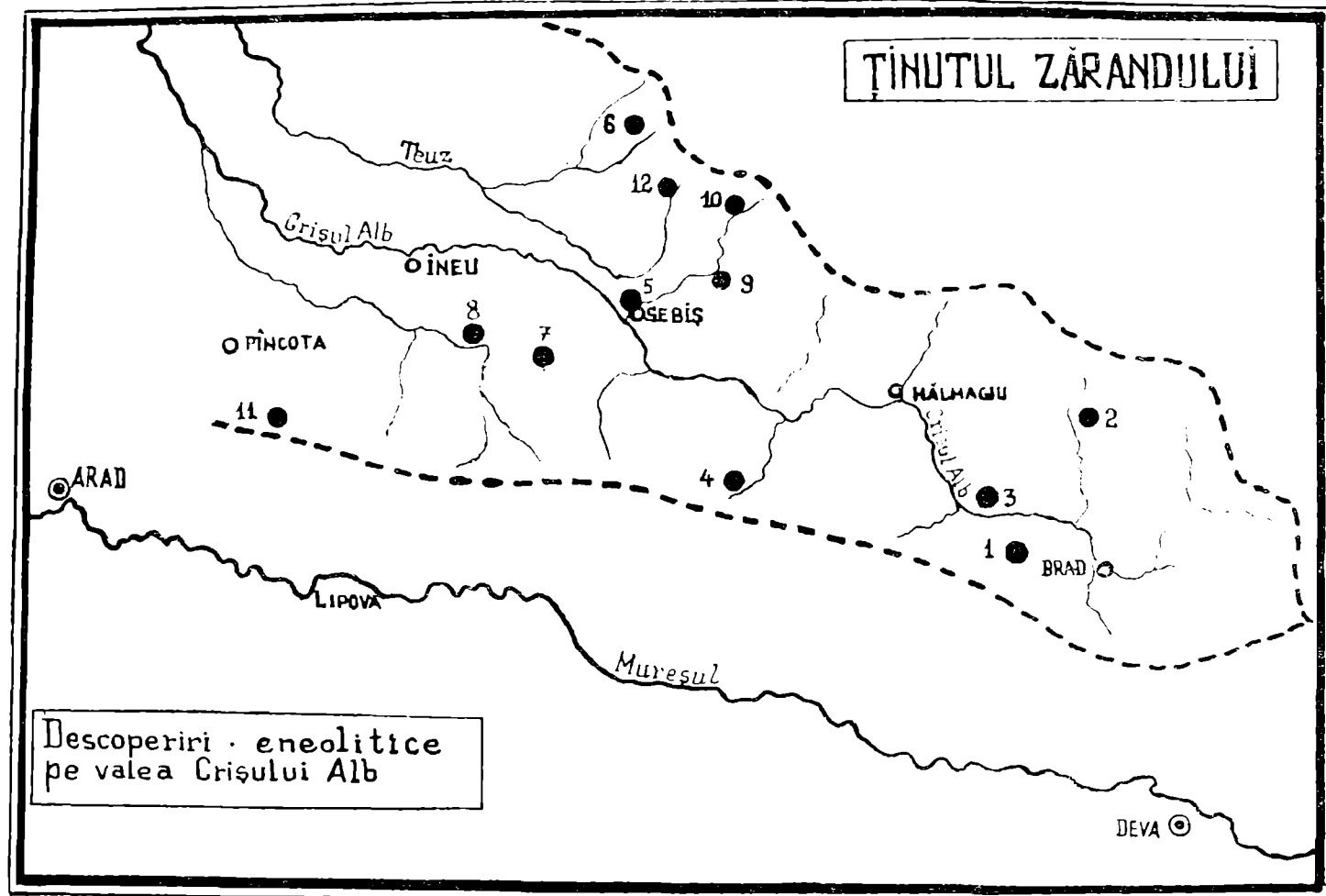

Fig. 1. Ținutul Zărandului. Descoperiri eneolitice pe Valea Crișului Alb.

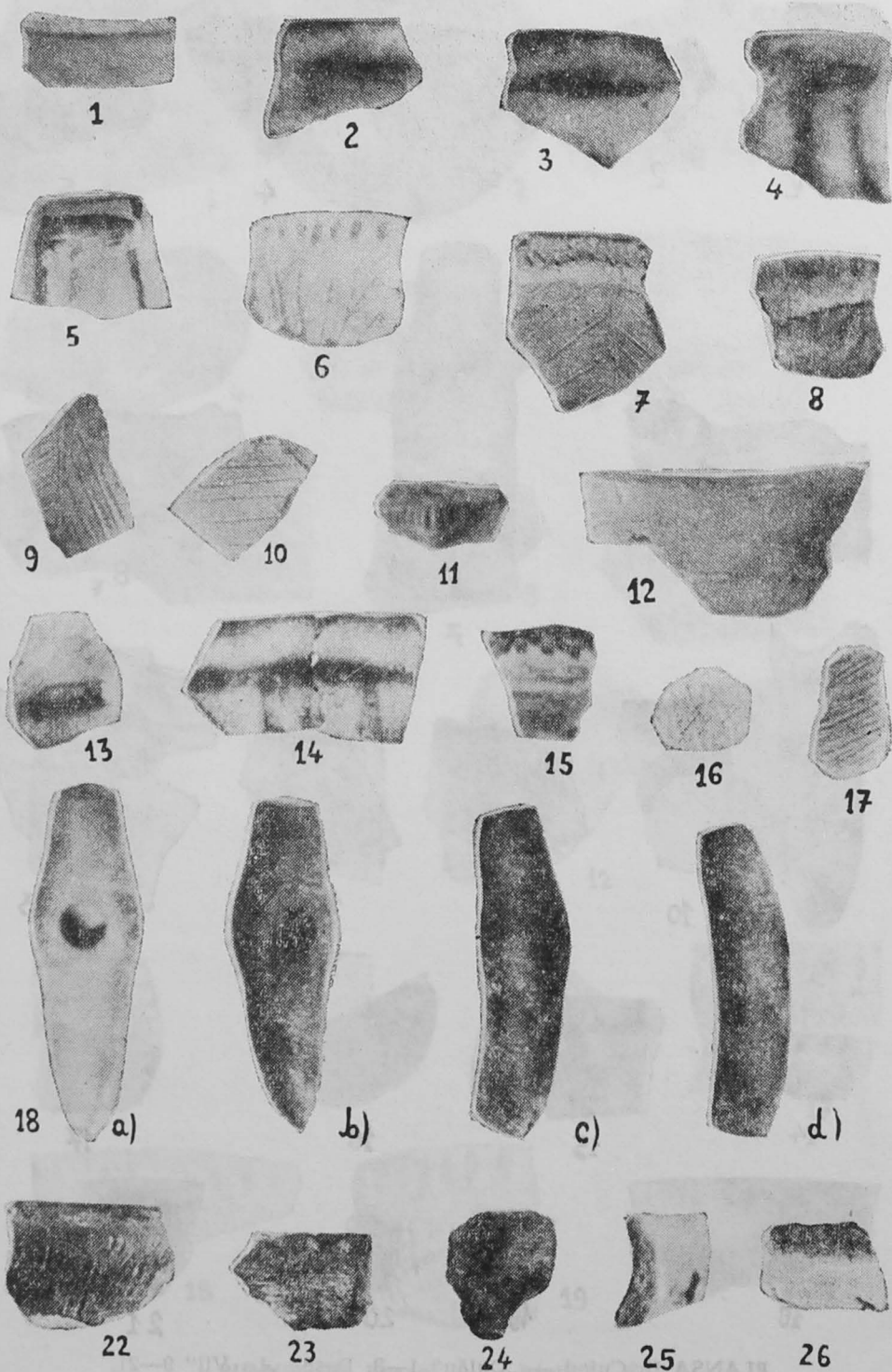
noscute, legate eventual de schimbări de climă sau condițiile de viață diferite, purtătorii acestei culturi au preferat pentru așezări locurile înalte, evitând văile râurilor.

Descoperirea acestor vestigii completează harta arheologică a zonei Zărandului din extremitatea sudică a Crișanei, în general puțin cercetată, contribuind totodată la o mai bună cunoaștere a culturii Coțofeni²⁵.

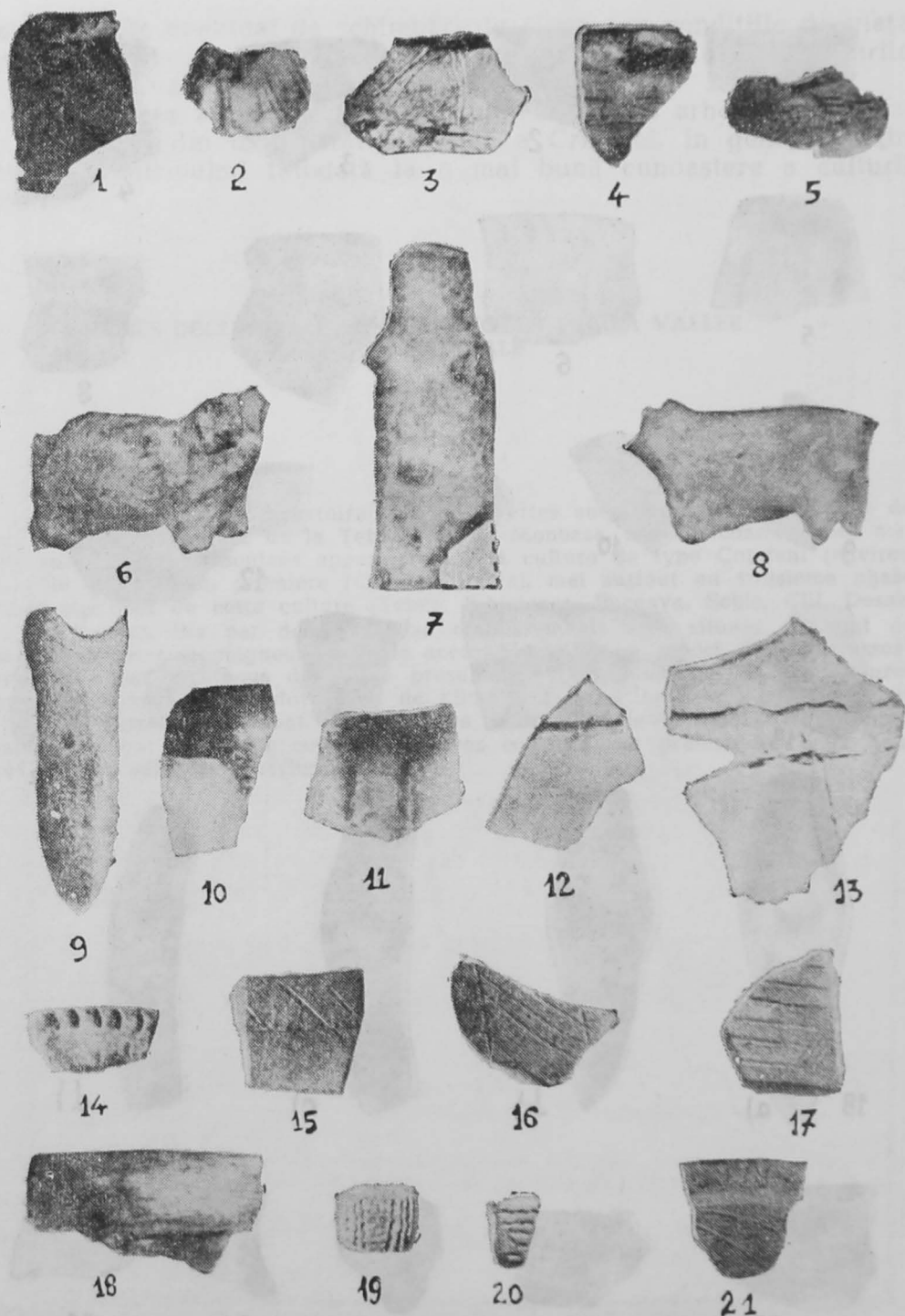
LÉS DÉCOUVERTES ENÉOLITHIQUES SUR LA VALLÉE DU CRIȘUL ALB

(Résumé)

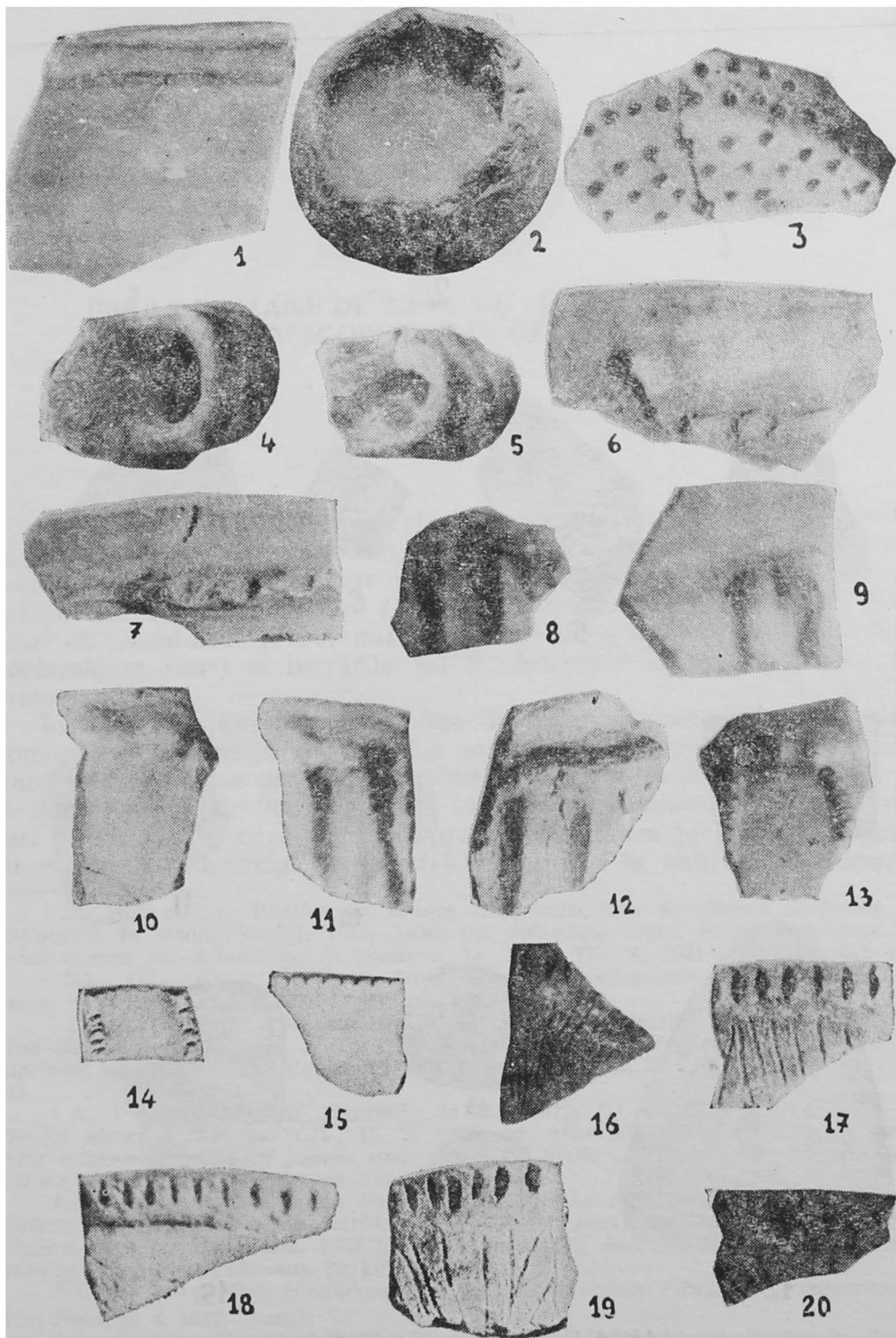
L'auteure présente la répertoire des découvertes enéolithiques sur la vallée du Crișul Alb qui sans celles de la Țebea, Clit et Moneasa, sont inconnues. Les majorités des vestiges présentés appartenons à la culture de type Coțofeni (environ 1900—1700 av. n.e.) au première (Cuied, Șilindia), mai surtout au troisième phase de développement de cette culture (Țebea, Ribicioara, Buccava, Sebiș, Clit, Desna, Moneasa, Susani). Dix par de ces douze établissements sont situées au bout de colline et en lieux montagneux, difficile accessible, avec un aspect de „forteresses” naturelles — fait qui nous détermine presumer que, a cause de la conjonctures encore peu connues (transformation de climat ou conditions de vie différentes), les groupes humains qui ont habité en ce intervalle ces contrées), les groupes humains qui ont habité en ce intervalle ces contrées ont préféré les lieux hautes, évitant les vallées de la rivière.

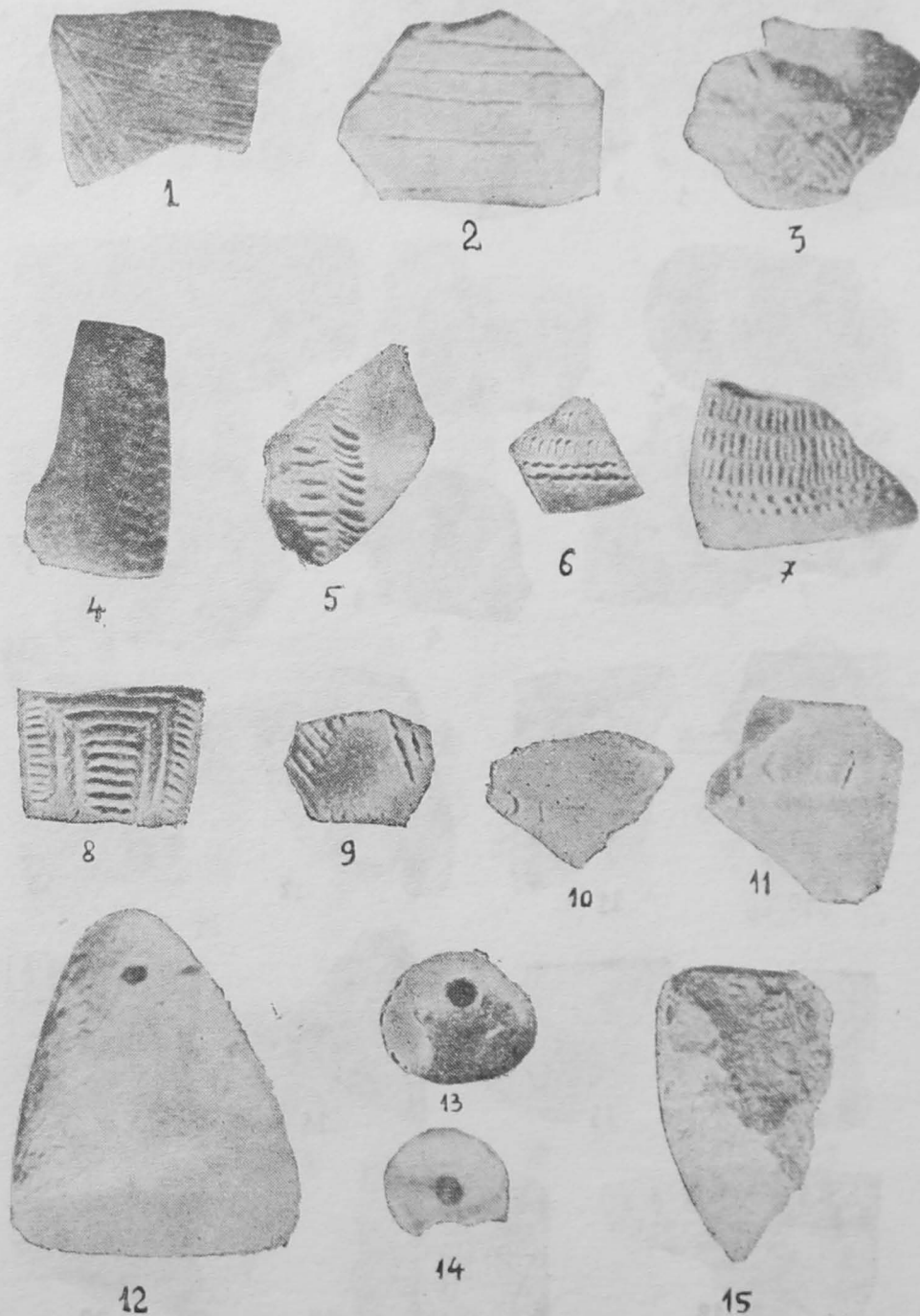
PLANŞA I. Ribicioara — „La Cărmăzi” (1—11); Sebiş — „Dealul Pleşa” 12—18 a, b, c, d, Cuied — „Dulău” 22—26.

PLANȘA II. Cuied — „Dulău” 1—8; Desna „La Vii” 9—21.

PLANȘA III. Susani — La Rîpi" 1—20.

PLANŞA IV. Susani — „La Ripi” 1—15.